

УДК 373.5:371.217.014.5+316:37.026

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.292861>

Неллі Бондаренко, кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України

ПАТРІОТИКА ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО УЧНІВСТВА

Проблему національно-патріотичного виховання розглянуто у контексті екзистенційних викликів українству. Розкрито категорійний апарат; визначено мету, завдання, окреслено зміст національно-патріотичного виховання в оновленій освітній парадигмі, етапи становлення патріотизму. Запропоновано шляхи його формування в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. Наведено зразки завдань на основі друкованих і медіатекстів патріотичного змісту.

Ключові слова: заклади загальної середньої освіти; національно-патріотичне виховання; тексти патріотичного змісту; патріотика; медійна патріотика.

Літ. 10.

Nelly Bondarenko, Ph.D. (Pedagogy), Senior Researcher,
Leading Researcher of the Ukrainian Language and Literature Teaching Department,
Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine

PATRIOTISM AS A MEANS OF EDUCATION OF UKRAINIAN DISCIPLESHIP

The problem of national-patriotic upbringing of Ukrainian discipleship is considered in the context of existential challenges for Ukraine. The demand for identity actualized and freedom as the key values of Ukrainians, for which they pay with their lives, has been updated. And this means the need to acquire knowledge about the authentic history of Ukraine and the struggle against its distortions; to see the portrait of a Ukrainian through the eyes of Ukrainians themselves. An important task of education is the formation of school pupils' national and value self-identification, self-awareness of themselves as Ukrainians. The mission of discipleship is to understand and return one's true history and culture; restoration of the true image of a Ukrainian and Ukraine and their promotion in the world; the vision of the future Ukraine, which the discipleship should build.

The article reveals the categorical apparatus of patriotism as a phenomenon. The goal and task of national-patriotic education is determined. The content of national-patriotic education in the updated educational paradigm is outlined. Four main stages of the formation of a sense of patriotism have been specified. Ways of forming patriotic feelings of discipleship in the educational process of institutions of general secondary education are proposed. Texts are defined as the leading means for including educational information in the content of education. The text-centric basis should reflect absolute (eternal), national, patriotic and European values; folk worldview; national way of thinking; consciousness; spirituality, history, culture. The formation of identity and the assimilation of a system of values, in particular patriotic ones, occur through special work with texts that reflect the various areas of interest of the discipleship due to its diversity, ramifications and comprehensiveness. Examples of tasks based on printed and media texts of patriotic content are given.

Keywords: institutions of general secondary education; national and patriotic education; texts of patriotic content; patriotism; media patriotism.

Постановка проблеми. Війна різко змінила парадигму й орбіту національно-патріотичного виховання – від словесно-споглядально-абстрактного до активного, дієвого, співпричетного. На вістрі злободенності постало виховання, покликане сформувати в учнів такі якості, як українськість, недеklarативний патріотизм, дієва любов до України, готовність до подвигу й самопожертви в ім'я Батьківщини, до виконання патріотичного обов'язку, мужність, стійкість, відвага.

В Україні виховний процес здійснюється у героїчний період сучасної історії, яскравого сплеску патріотичної свідомості й масового героїзму народу, який обстоює своє право на існування, свободу, суверенітет і територіальну цілісність Батьківщини у двобій з ворогом, вияву небаченої досі жертвовності українців, об'єднаних належністю до українства,

спільною бідною і гордістю за свій народ, за самих себе.

На відміну від московії, де за десятиліття нульових виросло покоління, що сприймає авторитаризм як належне, в Україні за цей час сформувалося мотивоване перспективне покоління з цінностями, ґрунтованими на Помаранчевій Революції і Революції Гідності, спроможне критично мислити, креативно діяти, реально оцінювати ситуацію, відрізнити добро від зла, правду від неправди; патріотичне покоління, яке з початком повномасштабного російського вторгнення стало на захист України і бере посильну участь у війні.

Подорослішання й змушнення українського суспільства, утвердження українців як політичної нації зумовили зрелищний запит на діалог про екзистенційні виклики Україні й українству; про життя як найви-

шу цінність; про українську тожсамість і свободу як ключові цінності українців; про автентичну історію нашої держави і боротьбу з її спотвореннями; про справжній свій портрет очима самих українців, відновлення й утвердження правдивого образу українства й України і популяризацію їх у світі; про візію майбутнього України, яка попри оптимістичність українців стала ще більш абстрактною і невизначеною, ніж була до повномасштабної війни.

Важливим наскрізним завданням Української держави є консолідація нації довкола екзистенційних викликів українству; перемоги в жорсткій війні за вселюдські цінності; розуміння, хто ми є, цінностей національної самоідентифікації; знання, розуміння й повернення своєї правдивої історії, культури; візії майбутнього, євроатлантичної інтеграції, історичної місії і гідного місця серед найуспішніших держав. Завдання освіти – створити й реалізувати систему, що охоплює всі аспекти вигранювання різнобічно розвиненої національно самоідентифікованої патріотичної особистості у процесі ціннісного навчання й виховання. Водночас недостатня розробленість важливих аспектів патріотичного виховання не дає змоги сповна задіяти його потенційні можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми патріотичного виховання молоді були предметом студіювання таких визначних українців, як Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський [8]. Психолого-педагогічні аспекти проблеми досліджували В. Андрущенко, І. Бех, П. Блонський, Л. Божович, Л. Виготський, І. Гальперін, Г. Костюк, В. Оржеховська, О. Петровський, І. Синиця. Інноваційними підходами до патріотичного виховання у сучасних умовах відзначилися праці таких науковців, як Н. Бондаренко, О. Вишневський, Т. Завгородня, С. Кримський, С. Косянчук, В. Кузь, Ю. Руденко, Н. Саєнко, В. Ткаченко, К. Чорна та ін. [10]. В основі “Аксіологічного концепту національно-патріотичного виховання” і практико-орієнтованих методичних рекомендацій “Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів” – напрацювання науковців і практиків щодо сучасних тенденцій і майбутнього розвитку української освіти, її інтегрування в європейську систему освіти [5; 6]. Однак за екзистенційних викликів українству важливі аспекти патріотичного виховання [7; 9] потребують неослабної уваги науковців і всієї освітянської спільноти.

Мета статті – сфокусувати увагу освітян на загальних проблемах національно-патріотичного виховання українського учнівства, розкрити його поняттєвий апарат, мету, завдання, зміст в оновленій освітній парадигмі, шляхи формування в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти, зокрема на текстоцентричній основі з використанням текстів патріотичного змісту.

Виклад основного матеріалу. Інфраструктуру патріотизму становлять такі ключові поняття: *patriot, патріотизм, патріотичні цінності*.

Patriot – це людина, вірна й віддана своєму народові, Батьківщині, яка любить її і турбується про благо нації, готова на жертви й подвиги в ім'я інтересів свого народу й Батьківщини.

Патріотизм (грец. *πατριώτης* співвітчизник, грец. *πατρίς* і лат. *Patria* – батьківщина) розуміємо як любов до своєї Батьківщини, свого народу, цілковиту ідентифікованість із ними, відданість їм; як базову цінність, що характеризує ставлення людини до народу, до Батьківщини, до держави й до себе самої. “Патріотизм – це переконання, що твоя країна краща від інших тому, що саме в ній ти народився”, – дав найточніше визначення цьому поняттю Бернард Шоу.

Патріотизм розглядають у трьох іпостасях. Патріотизм є екзистенційною необхідністю держави, чію незалежність, суверенітет і територіальну цілісність спроможні обстояти лише патріотично і безумовно віддані їй громадяни. Патріотизм є потребою суспільства, що прагне солідаризуватися й об'єднатися довкола національної ідеї. Патріотизм як потреба особистості, що прагне взаємності у своїй безумовній любові до Батьківщини й відбиває її прагнення мати гідні умови для самоздійснення у кореляції з умовами і можливостями країни у стані війни і тривалої повоєнної відбудови. Ці почуття узалежнені від довіри людини до держави – лише в цьому разі вона ставитиметься до них як до утворень, що потребують її любові, відданості, захисту, піклування і добродійності.

Почуття патріотизму пов'язують із *триадою* – *любов до народу, любов до Батьківщини, любов до держави* [й до себе як невіддільної їх частинки, а це вже буде квадриада – **Н. Б.**]. Український патріотизм – категорія синтетична, що включає все незаперечно цінне в історії державності. Патріотизм – складник системи національних цінностей, основа національної самоідентифікації й національної безпеки; громадянське почуття, осердям якого є любов до Батьківщини й готовність жертвувати своїми інтересами заради неї, відданість своєму народові, вільне володіння державною мовою й неприйняття мови агресора; гордість за культурну спадщину й дієве прагнення зберегти її для наступних поколінь; особливе емоційне переживання своєї належності до країни, громадянства, знання й популяризація її правдивого образу, історії, культури, пошанування традицій, готовність діяти в інтересах Материзни й стати на її захист у разі небезпеки.

До *патріотичних цінностей* відносять: Батьківщину (малу й велику); національну ідею; українську мову; національну культуру; історію народу і держави; національну самовизначеність (тожсамість); громадянську активність; дотримання законів; лідерів і героїв нації, держави; матір, батька [5].

Становлення почуття патріотизму проходить чотири основні етапи: пізнавальний / когнітивний; емоційно-ціннісний; спонукальний; вчинково-діяльнісний / практичний.

Відповідно до них необхідно заохотити вихованця відтворити фрагмент чийогось або власного досвіду і пов'язаних із ним емоційних переживань і представити його у формі відповідної задачі; сприяти усвідомленню ним результатів власного патріотичного діяння у його особистісному ціннісному вивіщенні; розглянути з вихованцями антипод патріотичної цінності у всіх її складниках і наслідки її браку в структурі особи; реалізувати спонукання щодо вихованця діяти згідно з набутим Я-патріотичним образом; спільно з ним здійснювати аналіз і спонукання до патріотичного вчинку через сформоване патріотичне почуття, процес його перебігу і результату.

Провідним каналом для включення до змісту навчання відомостей виховного впливу є його побудова на *текстовій основі* [4]. Завдання на основі текстів про подвиги героїв російсько-української війни, вміщені у методичних рекомендаціях Неллі Бондаренко і Сергія Косянчука *“Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів”* [6], активно використовують освітяни у своїй роботі, завантажуючи їх із Електронної бібліотеки Інституту педагогіки НАПН України. Кількість завантажень уже перетнула позначку у сім тисяч.

Патріотична тематика текстів має відбивати абсолютні / вічні, національні, патріотичні, європейські цінності; своєрідність світовідчуття і світосприймання українців; народний світогляд; національний спосіб мислення; самосвідомість; духовність; історію; морально-естетичну, фізичну, екологічну, правову культуру. Засвоєння системи цінностей, зокрема й патріотичних, відбувається через спеціальну роботу з текстами, що відображає різні сфери зацікавленень підлітків і шкільного юнацтва завдяки своїй різноманітності, розгалуженості та всеохопності [3]: *Де і як вирішується доля України. “Любіть Україну, як сонце, любіть!”* (В. Сосяра). *“Коли в людини є народ, тоді вона уже людина”* (Л. Костенко). *Хто ти: громадянин чи мешканець? “Моя Батьківщина не знає – “назад”! Вперед її кроки”* (М. Рильський). *“Нам треба голосу Тараса”* (П. Тичина). *Чого вчать життєписи славетних українців. Як побудувати гармонійне суспільство. Чого навчили нас Крути і чого не навчили. Вершинні цінності людства. Матері героїв. “Діла добрих обновляться, діла злих загинуть”* (Т. Шевченко). *Як зробити Україну, в якій ми живемо, Україною, про яку ми мріємо.*

У той час як гімн України діти нинішньої війни чують щоденно, знають його слова і мелодію, про Державний герб їм відомо набагато менше. Свої знання учні поповняють у процесі роботи з текстом

“Символ твоєї свободи: 100 років Державного герба України”, де висвітлено версії походження тризуба, що веде історію від династії Рюриковичів, його тривале зникнення й тріумфальне повернення, з яким пов'язують активний розвиток університетів і освіти загалом, переслідування за тризуб у часи срср, його сходження до статусу загальнодержавного символу й об'єднавчу роль у боротьбі українців за незалежність країни [1].

Патріотичні почуття учнів формуються у процесі роботи над текстами про визначні постаті української історії і героїв сучасності.

Завдання № 1. І. З'ясуй значення слів аксіома, пантеон. Прочитай текст.

АКСІОМИ ПАМ'ЯТІ

Вони повертаються... Юрій Дрогобич з Русі, доктор філософії і медицини Болонського університету, й Олександр Засядько, конструктор ракет, нащадок запорожців з династії козацьких гетьманів... Юрій Кондратюк – один із піонерів ракетної техніки і теорії космічних польотів (це за “трасою Кондратюка” було здійснено 1969 року політ американських астронавтів на Місяць) і Михайло Туган-Барановський – перший східноєвропейець, економічні теорії якого визнав світ... Повертаються не просто на вистраждану батьківщину, щоб зайняти належне місце в пантеоні славетних синів України. Повертаються з непам'яті в пам'ять, із лихих провалів замовчування на вершину заслуженого визнання.

Їх визнав світ. У Празі, де працював видатний фізик-експериментатор Іван Пулюй і чий винахід запатентував Вільгельм Рентген, меморіальна табличка на будинку повідомляє: “Тут жив і ... помер професор, доктор Іван Пулюй, український учений і дослідник”.

Про них майже нічого не відали ми. Вони ніколи не зрікалися свого коріння, вважали себе українцями, пишалися козацьким родоводом – але нам і світові московія представляла їх як видатних ... російських учених. Це і славетний етнограф і мандрівник Миклухо-Маклай, і “батько” сучасної космонавтики Цюлковський...

Цей список можна продовжувати. За деякими підрахунками, тільки наприкінці XIX – на початку XX століття за кордоном успішно працювали й мали неабиякий авторитет майже двісті вчених-українців. Проте закинуті долею (чи недолею?) в чужі краї, охоче “привласнені” чужими культурами, засуджені, заслани, страчені в роки сталінських репресій, вони були й залишаються нашими співвітчизниками.

Про них розповідає книга Олега Романчука *“Аксіоми для нащадків”* (з журналу).

II. Дай відповіді на запитання і виконай завдання. 1. Про кого зі славетних українців ідеться в тексті? 2. Чим вони заслужили світове визнання? 3. Про кого з них тобі відомо, а про кого хотілося б

дізнатися більше? 4. Чи є в тексті інформація, що стала для тебе несподіваною? Якщо так, – яка саме? 5. Поясни назву тексту.

Проектна діяльність. III. Зберіть інформацію з різних джерел про названих у тексті маловідомих і водночас визначних українців. Підготуйте й оприявність презентацію про одну з таких особистостей.

Завдання № 2. I. Прочитай текст. Визнач комунікативну мету автора.

СЕРПНЕВА ЮЛІЯ

Серпневий Дніпро на Черкащині особливий. У ньому стільки прощання з літом, що під вечір тягне написати вірш. Доки я на березі його пишу, довкола ні душі. Тільки п'ять чайок у небі, подаленілий рибальський місток і яхта навпроти мене.

Раптом помічаю, що на яхті є господар. Він виходить із каюти, вмикає музичне радіо й ходить палубою. Щось натискає на пульті, яхта заливається сиреною й моргає сигнальними вогнями. Вимикає, надкушує зубами яблуко і кролем пливе до берега.

Коли проходить повз мене, вітаюся й питаю:

– Далеко плавали?

– Плаває сміття, а яхта ходить, – не без утіхи виправляє мене капітан ситуації. – Залежить від погоди. У хорошу можна й на острови на кілька днів. Я там усе облаштував. Можна жити, шашлики смажити, юшку варити. Куди там Робінзону. Але компанія треба.

Михайлові за шістдесят. Переселенець із Донбасу. Кілька років як переїхав. Він єдиний, хто має яхту в селі. Тримає її на якорі. До війни була окрасою пляжу й фотозоною. За три роки зустрілись і згадуємо ту зустріч, коли можна було яхтувати приватно.

– Тоді я сигналку перевіряв. Було з ким на рибку піти, а тепер – заборона. Війна. Не можна, та й моряків вільних немає. Молодші воюють, старші техніку ремонтують, – зітхає.

Цікавлюся, чи не боїться яхта негоди.

– Якось зібралися з дочкою на острови. По радіо передали дощ, але ми пропустили повз вуха. Та на півдорозі почалися така злива і шторм, що мусили вертатися. Але що злива проти війни.

Сонце майже сіло, й час розходитися. Мені не дає спокою напис на судні.

– А чому яхту назвали “Юлія”, на честь дружини?

– Ні. Дружина може бути не одна, а донька – назавжди.

– Влучно.

– Влучно стріляє Юля. Снайперка під Бахмутом (за Павлом Щирецю). (джерело: URL: https://gazeta.ua/articles/shchyrytsia/_serpneva-uliya/1155259).

II. Дай відповіді на запитання і виконай завдання. 1. Що робив автор на березі Дніпра? 2. Який плавзасіб він побачив і хто на ньому хазяйнував? 3. Який діалог відбувся між чоловіками? 4. Ким виявився господар яхти? 5. Що він розповів про життя до війни? 6. Чому риболовля за війни стала

неможливою? 7. Як і на чию честь чоловік назвав яхту? 8. Якою тобі уявляється власниця імені Юлія? 9. Що спонукало юну романтичну дівчину стати снайперкою? 10. Що тобі відомо про українок на війні? 11. Сформулюй основну думку тексту. Добери до нього власну назву.

Робота в парах. III. Розіграйте діалог із сусідом по парті, обмінявшись враженнями про життя до війни й після 24 лютого 2022 року.

Проектна діяльність. IV. Доберіть інформацію з різних джерел про кількох або одну з українських захисниць. Підготуйте й оприявність презентацію.

Важливим засобом формування в учнів патріотичних почуттів є *медіатексти патріотичного змісту*, які дають змогу оновлювати і збагачувати смислоносний матеріал у режимі реального часу [2].

Ефективні завдання на основі медіаджерел щодо оцінки наших героїв-захисників закордонними експертами з військової справи:

Завдання № 3. I. Прочитай текст. Визнач комунікативну мету автора.

Учора ввечері по французькому каналу LCI, який розповідає про Україну й показує її щодня з ранку до вечора, виступав генерал. З-поміж іншого завів мову про якості українських військових.

Сказав, що за своє довге військове життя бачив багато чого, але такої кмітливості, швидкості в навчанні й прийнятті логічних рішень, прикладного розуму, винахідливості, здатності до самопожертви, людяності, сміливості, стійкості, героїзму ТАК МАСОВО не зустрічав серед інших націй. Насправді, високих слів на адресу українців звучить дуже багато.

Тож шануймося, дорогі українці, бо ми того варті! У наших судинах тече гаряча кров наших вільних і сміливих пращурів, зроджених на землях величній Київській Русі. (джерело: <https://www.facebook.com/groups/gatne/posts/2703151526580326/>).

II. Дай відповіді на запитання і виконай завдання. 1. Хто був гостем французького каналу LCI? 2. Якими спостереженнями поділився з аудиторією досвідчений генерал? 3. З якою метою використане шрифтове виділення в тексті? 4. До чого закликає автор? 5. Добери заголовок до тексту. 6. Впиши якості характеру українських захисників, які виокремив французький генерал. Як ти гадаєш, чому саме на них він акцентував увагу? 7. З різних інформаційних джерел добери й запиши приклади, що підтверджують наявність в українських воїнів перелічених якостей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Очікуваних результатів у справі сформованості патріотизму буде досягнуто, якщо учень виявлятиме ціннісне ставлення до українського народу, нації, до конкретного українця, до Батьківщини, до Української держави; виконуватиме громадянські обов'язки; діятиме і прийматиме рішення в інтересі

сах громадян, суспільства й держави; якщо патріотизм як цінність посяде найвищі щаблі у духовній структурі особистості, стане її тримальною конструкцією. Це означатиме, що цінності, які становлять структуру патріотизму – дієва відданість народові, Батьківщині, державі, готовність до самопожертви заради них, почуття власної гідності і моральна стійкість – особистість цінує понад інші цінності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у науково-методичному забезпеченні наявних і розробленні й впровадженні нових методик національно-патріотичного виховання з урахуванням взірцевого вітчизняного й закордонного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Н.В. Виховання громадянськості старшокласників на уроках української мови. *Дивослово*. 2019. № 3. С. 2–6. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717262/>.
2. Бондаренко Н.В. Медіатекст як ресурс осучаснення й збагачення змісту підручника української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2021. Вип. 27. С. 15–21. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/729474/>.
3. Бондаренко Н.В. Ресурсний потенціал уміжпредметнення у компетентнісному навчанні мови. *International scientific innovations in human life*. Cognum Publishing House. Manchester, United Kingdom. 2021. P. 107–116. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/726150/>.
4. Бондаренко Н.В. Текстоцентрична система вивчення державної мови: теоретичні і практичні аспекти. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи*. Ужгород: Ліра, 2009. С. 143–153.
5. Бондаренко Н.В., Косянчук С.В. Аксиологічний концепт національно-патріотичного виховання. Київ: Фенікс, 2023. 52 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734569/>.
6. Бондаренко Н.В., Косянчук С.В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації. Київ: Фенікс, 2022. 64 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/732103/>.
7. Бондаренко Н.В., Косянчук С.В. Українська тожсамість як ціннісна константа національно-патріотичного виховання. *Modern problems of science, education and society*. SPC “Sci-conf.com.ua”, Kyiv, Ukraine, 2023. Pp. 473–479. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/735016/>.
8. Ващенко Г. Виховний ідеал (“Записки виховника”). Брюссель; Торонто; Нью-Йорк; Лондон; Мюнхен: Вид-во Центральної Управи Співки Української Молоді, 1976. 209 с.
9. Косянчук С.В. Аксиологічний підхід до становлення моральної особистості старшокласників. *Україна, українська мова – світ XXI століття у діалозі культурно-мовних, морально-громадянських цінностей особистості та педагогічних систем*. Київ: Педагогічна думка, 2019. С. 193–200. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717961/>.
10. Сасенко Н.В. Про досвід і завдання патріотичного виховання. *Вісник ХДАК*. 2014. Вип. 42. С. 1–8.

REFERENCES

1. Bondarenko, N.V. (2019). Vychovannia hromadianskosti starshoklasnykiv na urokakh ukraïnskoi movy [Upbringing of citizenship of high school students in the Ukrainian language lessons]. *Dyvoslovo*, No. 3, pp. 2–6. Available at: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717262/>. [in Ukrainian].
2. Bondarenko, N.V. (2021). Mediatekst yak resurs osuchasnenia y zbahachennia zmistu pidruchnyka ukraïnskoi movy [Media text as a resource for modernizing and enriching the content of the Ukrainian language textbook]. *Problems of the modern textbook*. Issue 27, pp. 15–26. Available at: <http://lib.iitta.gov.ua/729474/>. [in Ukrainian].
3. Bondarenko, N.V. (2021). Resursnyi potentsial umizhpredmetnennia u kompetentnisnomu navchanni movy [Resource potential of intersubjectship connecting in competential language study]. *International scientific innovations in human life*. Cognum Publishing House. Manchester, United Kingdom, pp. 107–116. Available at: <http://lib.iitta.gov.ua/726150/>. [in Ukrainian].
4. Bondarenko, N.V. (2009). Tekstotsentrychna sistema vyvchennia derzhavnoi movy: teoretychni i praktychni aspekty [Textocentric system of learning the state language: theoretical and practical aspects]. *State-building and unifying functions of the Ukrainian language: realities, achievements, prospects*. Uzhhorod, pp. 143–153. [in Ukrainian].
5. Bondarenko, N.V. & Kosianchuk, S.V. (2023). Aksiolohichni kontsept natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [Axiological concept of national-patriotic education]. Kyiv, 52 p. Available at: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734569/>. [in Ukrainian].
6. Bondarenko, N.V. & Kosianchuk, S.V. (2022). Natsionalno-patriotyche vykhovannia u konteksti suchasnykh vyklykiv: metodychni rekomendatsii [National-patriotic education in the context of modern challenges: methodical recommendations]. Kyiv, 64 p. Available at: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732103/>. [in Ukrainian].
7. Bondarenko, N.V. & Kosianchuk, S.V. (2023). Ukrain-ska tozh-samist yak tsinnisna konstanta natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [Ukrainian identity as a valuable constant of national-patriotic education]. *Modern problems of science, education and society*. SPC “Sci-conf.com.ua”, Kyiv, Ukraine, pp. 473–479. Available at: <http://lib.iitta.gov.ua/735016/>. [in Ukrainian].
8. Vashchenko, H. (1976). Vykhovnyi ideal (“Zapysky vykhovnyka”) [Educational ideal (“Teacher’s notes”)]. Brussels; Toronto; New-York; London; Munkhen, 209 p. [in Ukrainian].
9. Kosianchuk, S.V. (2019). Aksiolohichni pidhid do stanovlennia moralnoi osobystosti starshoklasnykiv [Axiological approach to the development of the moral personality of upper secondary school pupils]. *Ukraine, the Ukrainian language – the world of the 21st century in the dialogue of cultural and linguistic, moral and civic values of the individual and pedagogical systems*. Kyiv, pp. 193–200. Available at: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717961/>. [in Ukrainian].
10. Saienko, N.V. (2014). Pro dosvid i zavdannia patriotychnoho vykhovannia [About the experience and tasks of patriotic education]. *Herald*. Vol. 42. pp. 1–8. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.09.2023

